

28. ЦДАВО, ф. 27, оп. 4, спр. 855.– 23 арк.
29. Скрипник М.О. Завдання робітництва у загальному навчанні / М.О. Скрипник // Ком. освіта. – №1. – 1931. – С. 5-17.
30. ЦДАВО, ф. 27, оп. 4, спр. 878.– 21 арк.
31. ДАВО, ф. Р-384, оп. 1, спр. 15.– 47 арк.
32. ДАВО, ф. П-29, оп. 1, спр. 620, – 193 арк.
33. ЦДАВО, ф. 27, оп. 8, спр. 415. – 154 арк.
34. ЦДАВО, ф. 27, оп. 6, спр. 280. – 237 арк.
35. ЦДАВО, ф. 27, оп. 6, спр. 284. – 17 арк.
36. ЦДАВО, ф. 27, оп. 9, спр. 1200. – 82 арк.
37. ЦДАВО, ф. 27, оп. 10, спр. 1164. – 72 арк.
38. Федотова О. Про санітарний мінімум у школі / О. Федотова // Ком. освіта. – 1932. – №3. – С. 37- 41.

Николина И.И. СОСТОЯНИЕ ШКОЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ ПОМЕЩЕНИЯМИ В УССР В 20-Х - НАЧАЛЕ 30-Х ГГ. ХХ СТ.

В статье исследуется финансовое обеспечение сферы образования как из государственного, так и местного бюджетов, особенности строительства общеобразовательных учреждений и их ремонта, открытие школ и обновление их материально-технической базы в УССР 20-х - начале 30-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, всеобщее обязательное обучение, школьное строительство, ремонт школьных помещений.

Nikolina I.I. STATE SCHOOL CONSTRUCTION AND PROVISION OF COMPREHENSIVE SCHOOLS IN THE USSR IN THE 20S – EARLY 30S OF THE XX CENTURY.

The paper investigates the financial support of the education sector from both the public and local budgets, especially the construction of educational institutions and their repair, opening of schools and updating of their material and technical base in the Ukrainian SSR in the 20s - early 30-ies of the XX century.

Key words: secondary school, universal compulsory education, school construction and repair of school buildings.

УДК [94:323.15](477) «192»

Н.П. Кузьмінець

**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ ТА ЇХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК
У 1920-І РР. ХХ СТ.**

В статті аналізується стан національної меншини в Україні в 20-ті рр. ХХ ст. Розглядається її розвиток, освітнє та культурне становище, аналізується національна політика радянської влади.

Ключові слова: національна меншина, радянська влада, національна політика, освіта, культура.

В період розвитку незалежної Української держави проблема надійного захисту національних меншин стала пріоритетною. Україна є поліетнічною державою, до складу якої входять різні за походженням і ступенем соціально-економічного та культурного розвитку етнічні спільноти. Етнонаціональна політика має забезпечити сприятливі умови для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин. Вивчення історії національних взаємин на різних етапах розвитку держави є однією з актуальних проблем вітчизняної історичної науки. І тому зараз існує необхідність звернутися до досвіду (позитивного і негативного) попередніх часів, зокрема до 20-х рр. ХХ ст., коли були створені необхідні умови освітнього і культурного розвитку нацменшин. На території сучасної України мешкають, крім українців, понад 130 етносів і надбання попередньої доби є важливим для етнополітичного ренесансу в середовищі національних меншин.

Вітчизняну історіографію з даної теми можна умовно поділити на декілька етапів, перший з яких: 1920-ті – перша половина 30-х років. Публікації цього періоду характеризуються агітаційно-пропагандистською спрямованістю, мають описово-інформативний характер. Національні проблеми в них розглядаються крізь призму політичних завдань диктатури пролетаріату і тому набули значного викривлення [1]. З середини 30-х років

..... процес дослідження національних меншин, в тому числі їх освітньо-культурного життя, різко уповільнився. Етнічні меншини як об'єкт дослідження історичної думки на тривалий час зникли з поля зору [2]. І лише в період незалежності України дослідження історії національних меншин в УСРР виходить на якісно новий рівень. Головною особливістю даного періоду історіографії є відречення вітчизняних науковців від марксистсько-ленінської методології і партійно-класового підходу до аналізу суспільних явищ, широке використання заборонених в радянські часи документів, особливо архівних. Велике значення для переосмислення суспільно-політичного розвитку України та політики більшовиків щодо нацменшин у 20-і рр. ХХ ст. мають праці вітчизняних істориків С. Кульчицького, В. Даниленка, В. Гриневича, Б. Чирка, Л. Якубової, В. Мазура, с. Чорного та ін. [3] Окремі аспекти досліджуваної проблеми розкриті в працях І. Балуби, Т. Єременко, І. Кулинич, Н. Кравець, В. Євтуха [4]. Приведений історіографічний аналіз свідчить про певні здобутки українських істориків в дослідженні стану національних меншин в означений період, однак їх культурне і освітнє життя висвітлено все ще недостатньо.

Мета і завдання даного дослідження полягають в тому, щоб показати стан національних меншин і їх культурне і освітнє життя в Україні у 1920-і рр.

У 1920-х роках Україна була багатонаціональною республікою із значною питомою вагою національних меншин. Прослідкувати національний склад її населення в цей час дають можливість результати міських переписів в 1920 і 1923 рр., особливо дані всесоюзного перепису 1926 року. В Україні, згідно даного перепису, проживало 29 млн. 200 тис. чол., з них 23,6 млн. (81,5 %) в сільській і 5,3 млн. (18,5 %) у містах. Українці становили 23,1 млн. чол., що складало 80,1%, національні меншини – 5,8 млн. чол. або 19,9% загальної кількості населення [5, с.28]. Найбільш чисельною нацменшиною було російське населення, яке згідно даного перепису становило 2,6 млн. чол. Росіяни переважно зосереджувалися у Луганській окрузі – 37%, Мелітопольській – 23%, Глухівській – 21 %. До однієї з багаточисельних нацменшин належали євреї, загальна кількість яких за переписом 1926 р. становила 1,5 млн. чол. або 5% від усього населення України. Чільне місце у національному складі посідали поляки, яких за даними перепису 1926 р. в Україні проживало 476,4 тис. чол. (1,64% всього населення республіки). Менш чисельним, в порівнянні з російським, єврейським і польським населенням, було німецьке. У 1926 р. в Україні налічувалося 326 тис. чол. німецької національності. Найбільше їх проживало в Одеській, Катеринославській, Донецькій і Волинській губерніях. Компактно в Україні проживали молдавани, особливо в Одеській і Подільській губерніях. За переписом 1926 р. в Україні було 270,1 тис. молдаван (0,9% від усього населення України). Крім вищезгаданих нацменшин, в Україні проживали 104,6 тис. греків (0,4%), 92 тис. болгар (0,3%), 75,8 тис. чол. білорусів (0,3%), татари (22,2 тис. чол.), цигани (13,5 тис. чол.), вірмени (10,6 тис. чол.), латиші (9,1 тис. чол.), литовці (67 тис. чол.), албанці (3 тис. чол.), караїми, естонці, грузини, мордвини, чуваші та ін. [6, с. 15,41,52,64,83].

В основу політичної лінії правлячої більшовицької партії щодо нацменшин ставилося завдання якнайшвидше радянлізувати населення шляхом утвердження ідей інтернаціоналізму, викорінення націоналізму і клерикалізму, насадження нової культури, яка б базувалася на ідеологічних засадах і відповідала б завданням соціалістичного будівництва. Соціалізм вбачався суспільством, метою якого було не тільки зближення але й злиття націй. Підготувати ж умови для цього можливо лише шляхом попереднього вирівнювання соціально-економічного і культурного розвитку народів, що може відбутися завдяки допомозі тих народів, які пішли вперед у своєму розвитку. Більшовики вважали, що національне питання є другорядним, що національна держава є тимчасовим явищем на шляху до всевітнього союзу націй і народностей.

Формування поглядів на національне питання і його складову політику щодо нацменшин, ставлення до нього як до політичної проблеми у більшовиків проходило разом з розвитком самої партії. Політика керівництва більшовиків в даному питанні була досить суперечливою і непослідовною. Її метою було забезпечити у кінцевому підсумку формування на базі інтернаціональної єдності всіх націй і народностей нової історичної спільноти радянського народу.

Проводячи досить жорстку політику, спрямовану на залучення населення національних меншин до будівництва соціалізму, радянська влада змушена була робити в умовах нової економічної політики і коренізації й певні позитивні кроки в справі лібералізації їх

національного життя. Зокрема, слід позитивно означити в цьому плані створення на основі постанови РНК УСРР від 29 серпня 1924 року «Про виділення національних районів і сільрад» у місцях компактного зосередження представників нацменшин окремих національних адміністративно-територіальних одиниць. Наприкінці 20-х років в Україні існували: 8 російських національних районів, 7 німецьких, 3 болгарських, 3 грецьких, 1 польський та 3 єврейських. На території національних районів і поза їх межами діяли 1122 національні сільради, з них 450 російських (в тому числі 41 селищна), 254 німецьких, 156 єврейських, 151 польська, 45 болгарських, 30 грецьких, 16 молдавських, 12 чеських, 4 білоруських, 3 албанських і 2 шведських [7,с.47]. Національні сільради становили 8% від їх загальної кількості в Україні. Серед селищних рад єврейських було 32,4%, російських – 23,0% [8,с.17]. Незважаючи на те, що створені національні райони, сільські і селищні ради в економічному відношенні були досить слабкими і не мали достатніх коштів для функціонування шкіл, лікарень, закладів культури, за певної допомоги центральних органів влади вони позитивно впливали на активізацію національного життя, формування самобутнього укладу життя різних етнонаціональних груп.

За умови відсутності у національних адміністративно-територіальних органах належних коштів і засобів для повноцінного розвитку освіти і культури нацменшин основний тягар мусила взяти на себе держава, можливості якої були, у свою чергу, вкрай обмеженими. Розвиток національної освіти супроводжувався істотними труднощами: нестача учительських кадрів і їх слабка підготовка, не вистачало коштів і навчальних приміщень, брак відповідної методичної літератури, підручників тощо. Часто траплялося так, що вчителі зовсім не мали спеціальної педагогічної підготовки, а приймалися на посаду лише завдяки володінню національною мовою. За браком асигнувань на потреби освіти, учителі, у багатьох випадках, утримувалися коштом місцевого населення.

Потреба в кваліфікованих кадрах для роботи серед етнічних меншин сприяла зростанню мережі установ спеціальної педагогічної освіти. У 1926-27 навчальному році в Україні діяли 3 єврейських, 1 польський, 2 німецьких, 1 болгарський, 2 російських педагогічні технікуми. Крім них, було відкрито ряд навчальних закладів, які готували фахівців різних господарських спеціальностей для нацменшин. Так, у 1929 р. з національною мовою навчання діяло 24 індустріальних технікумів, з них 20 єврейських, 2 польських і 2 німецьких, 27 сільськогосподарських технікумів, з них 3 з російською мовою навчання, 5 – єврейською, 4 – польською, 4 – німецькою, 4 – болгарською, 1 – грецькою, 1 – греко-татарською і 3 змішані. Окрім технікумів, діяли польський інститут народної освіти, Одеський німецький інститут народної освіти, Ново-Полтавський єврейський інститут єврейської культури при ВУАН, 5 єврейських відділень при різних вищих навчальних закладах, 5 німецьких, 1 болгарська, 2 грецькі сільськогосподарські школи; 15 єврейських, 1 польська, 1 німецька технічно-професійні школи та інші вищі і середні навчальні заклади, де навчання велося мовами національних меншин [9,с.64].

На кінець 20-х років успіхи політики розбудови освіти національних меншин в УСРР були очевидними. Якщо серед українського населення початкову школу в 1928/29 навчальному році відвідувало 77,4 дітей, то в середовищі великих національно-етнічних груп, таких як росіяни, євреї, німці, поляки, греки відповідний показник сягав майже 100%, болгар – 87%, молдован – 70% [10,с.30]. Багато було зроблено для забезпечення дітям можливості навчатися рідною мовою. Цей показник неухильно зростав, хоча проблема повного забезпечення національномовного навчання з різних причин так і не була вирішена. Так, в 1928/29 навчальному році не рідною мовою навчалися 23,8% росіян, 36,1% євреїв, 38,2 поляків, 6,6% німців, 10,9% болгар, 80,3% греків [10, с. 30].

Лібералізація національного життя в умовах нової економічної політики сприяла розширенню мережі культурно-освітніх установ. Динаміка їх зростання у другій половині 20-х рр. незаперечно свідчить, якого розмаху досягла робота у цій галузі національно-культурного життя національних меншин. Якщо у 1925 р. було 9 клубів, 50 сільбудинків, 252 хати-читальні, 60 бібліотек, 122 червоних куточків, то вже в наступному році кількість клубів зросла до 85, сільбудів – 150, хат-читалень – 441, бібліотек – 213, червоних куточків – 235 [8, с. 114]. Лише на Одещині в цей час серед національних меншин працювало 22 німецькі хати-читальні, 9 німецьких сільських будинків, 9 єврейських хат-читалень, по 4 болгарських хати-читальні і сільських будинків, 2 молдавських сільських будинків. В цей час в Одесі відкривається і

польський клуб. Для його діяльності Іллічівська сільрада тільки в 1929 р. виділила 20 тис. крб. і зробила необхідні ремонтні роботи. В 1926 р. в м. Одесі розпочав роботу будинок єврейської культури, що проіснував до 1935 р. Він зіграв значну роль у популяризації єврейської культури, організації краєзнавчої роботи. Одночасно з цими закладами відкривається інтернаціональний клуб народів Заходу і Сходу, який проводив роботу серед представників 13 національностей, які проживали в Одесі [11, арк. 136].

Важливою подією в культурному житті польського населення було відкриття в середині 20-х рр. Польського інституту соціального виховання, Центральної польської бібліотеки, Польського центрального робітничого клубу, Інституту польської культури та польської драматичної студії в м. Києві. Польською мовою в Україні видавалася газета «Серп» та журнали «Глас молодезі», «Штандар піонера», діяло видавництво «Трибуна» [6, с. 53].

В 1925 р. в Україні був заснований Державний єврейський театр у Харкові. В наступні роки було утворено ще 7 єврейських театрів. Мовою ідиш видавалися газети «Дер Штерн», «Ідішер Пойер», «Ді роте Надл» та інші [12, с. 41].

Значний внесок у дослідження історії її культури національних меншин зробили наукові установи України, зокрема, Гебраїстична комісія, утворена в 1919 р. в структурі Всеукраїнської академії наук (ВУАН) за підтримки відомого українського історика, академіка Д.І. Багалія. Як свідчать документальні матеріали, згадана комісія серед своїх першочергових завдань вбачала виявлення і вивчення пам'яток, пов'язаних з історією українського єврейства. Зусиллями науковців була підготовлена детальна картотека усіх наявних відомостей про історію і культуру євреїв в Україні [12, арк. 57]. Важливою сторінкою історії культури національних меншин України стала діяльність Всеукраїнської Асоціації сходознавства, організованої в Києві 15 липня 1925 року. Зокрема, одеська філія Асоціації, очолювана професором О. Томпсоном, всебічно досліджувала історію і тогочасний стан грецького і молдавського населення регіону, підготувала чимало оригінальних наукових розвідок.

Отже, як і кожний суспільний процес, культурно-освітня політика радянської влади щодо національних меншин у 20-ті рр. ХХ ст., як і практика її реалізації, мала як досягнення, так і прорахунки та недоліки, як своїх прибічників та ентузіастів, так і противників. Проте успіхи розбудови національної освіти і культури серед національних меншин протягом 20-х років були незаперечними. Їх правомірно розглядати як реальний поступ українського національно-культурного відродження 20-х років в цілому та кожного народу зокрема. Здобутки у розгортанні освіти і науки серед національних меншин відкривали сприятливі перспективи на подальший розвиток національної культури іноетнічного населення УСРР, їх національно-культурне відродження. Однак, з початком 30-х років політичне підґрунтя таких перспектив було знищене. В результаті ідеологічного наступу на етнопонаціональну культуру більшість організацій, які опікувалися нею, перестали існувати і на середину 30-х років стали політичним додатком, який сумлінно обслуговував політичні завдання більшовиків, а їх керівники були репресовані.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Національні меншини на Україні. - Х.: ЦСУ УСРР, 1925; Буценко А. Радянське будівництво серед нацменшостей УСРР /А. Буценко.-Харків: Видання ОРГІНСТРУ ВУЦВК, 1928. – 78 с. Левітан М. Освіта національних меншостей / М. Левітан // Шлях освіти. – 1927. - № 10. – С. 35-47; ВУЦВК. Радянське будівництво серед нацменшин. – Х., 1928; Стан нацменшостей на Україні // Будівництво Радянської України: Збірник. Вип. 2. Господарське та культурне будівництво. – Харків: Держвидав України, 1928. – 32 с.; Полоцький О. Культурна п'ятирічка України /О. Полоцький. – Харків: Держвидав України, 1930. – 51 с.; Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине /А.Б. Глинский. – Харьков-Киев: Центриздат, 1931. – 77с.
2. Гутянський С.К. Здійснення ленінських принципів народної освіти/ С.К. Гутянський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 108 с.; Бачинський П.П. Керівництво КП(б)У процесом українізації народної освіти в 1917 – 1927 рр./ П.П. Бачинський// Наук. прац. з істор. КПРС.– К., 1965. – Вип. 5. – С. 50- 58.
3. Кульчицький С.В., Гриневич В.А., Даниленко В.М., Лисенко О.С. Україна і Росія в історичній ретроспективі. В 3-х т. Т.2. Радянський проект для України/ С. В. Кульчицький, В.А. Гриневич, В.М. Даниленко, О.С. Лисенко. – К.: Наукова думка, 2004. – 531 с.; Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20-30-і роки ХХ століття)/ Б.В. Чирко. - К.: Асоціація «Україно», 1995. – 214 с.; Якубова Л. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.)/ Л. Якубова.- К.: НАН України. Інститут історії України, 2006. – 507 с.; Мазур В.М. Особливості соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку

- національних меншин України (1920-1929): Порівняльний аналіз/В.М. Мазур. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 1999. – 155с.; Чорний С. Національний склад населення України в ХХ сторіччі. Довідник./ С. Чорний. – К.: Картографія, 2001. – 86с.; Національні меншини в Україні. 1920-1930-ті роки: історико-картографічний атлас/ Упорядник М.І. Панчук та ін. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 91 с.; Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К.: Поліус, 2000. – 447с.
- 4.Балуба І.А. Польська національна меншина України в 20-30 рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ І.А. Балуба. – К., 1997. – 30с.; Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті роки ХХ ст./Т.І. Єременко. – К.: Інститут історії України, 1994. – 74 с.; Кулинич І.М., Кривець Н.В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні/ І.М. Кулинич, Н.В. Кривець. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 271 с.; Євтух В.Б., Чирко Б.В., Пишко С.П. Німці в Україні. 20-30-ті роки ХХ ст./ В.Б. Євтух, Б.В. Чирко, С. П. Пишко. – К.: Інститут історії АН України, 1994. – 244 с.
 - 5.Короткі підсумки перепису населення України 1926 р. Національний і віковий склад, рідна мова та писемність населення. - Х.: Центральне статистичне управління, 1928. – 210 с.
 - 6.Національні меншини в Україні. 1920-1930-ті роки. Історико-картографічний атлас. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 91 с.
 - 7.ВУЦВК. Друга Всеукраїнська нарада по роботі серед нацменшин 27-30 листопада 1930 р.: Стенографічний звіт та постанови. – Москва-Харків-Мінськ: Центрвидав, 1930. – 160 с.
 - 8.Мазур В.М. Особливості соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку національних меншин в Україні (1920-1929): порівняльний аналіз/В.М. Мазур. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 1999.-155с.
 - 9.Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине/А.Б. Глинский. – Харьков-Киев: Центриздат, 1931. – 77 с.
 - 10.Якубова Л.Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20-30-ті роки): коренізація і денационалізація/ Л.Д. Якубова// УІЖ. – 1998. - № 6. – С. 22-36.
 11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.166, оп.9, спр. 1421.
 - 12.ЦДАВО України, ф. 166, оп.2, спр. 457.

Кузьминец Н.П. НАЦИОНАЛЬНЫЕ МЕНЬШИНСТВА УКРАИНЫ И ИХ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ В 20-е гг. ХХ В.

В статье анализируется состояние национальных меньшинств в Украине в 20-е гг. ХХ в. Рассматривается их историческое развитие, образовательное и культурное положение, анализируется национальная политика советской власти

Ключевые слова: национальная меньшина, советская власть, национальная политика, школа, культура.

Kuzminets N.P. NATIONAL MINORITIES of UKRAINE AND THEIR CULTURAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT IN the 20s of the XX CENTURY

The article analyzes the state of the national minorities of Ukraine in the 20-ies of the XXth century. Their historical development, educational and cultural position are considered. National policy of the Soviet power is analyzed.

Key words: , national minority, the Soviet government , national policy, education, culture.

УДК 947.084.3/6 (477.82)

Я.М. Мартинюк

**ПІДТРИМКА ОСВІТИ ОРГАНАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Стаття присвячена дослідженню інституту територіального самоврядування, котрий функціонував на Волині у міжвоєнний період (1921-1939 рр.). На основі аналізу опублікованих і архівних джерел, наукової літератури, охарактеризовано деякі аспекти діяльності органів самоврядування у сфері підтримки освіти населення краю. Проаналізовано помилки та прорахунки у роботі самоуправ, виявлено регіональні особливості. У результаті проведеного дослідження зроблено відповідні висновки та узагальнення.

Ключові слова: Волинське воєводство, територіальне самоврядування, гміна, повіт, сеймик, магістрат.